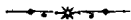

անհանդարտ եղաւ, և աւելի դժուարաւ իր գերութեանը համակերպեցաւ: Եղոտանդին Պորփիւռոժէնի հրամանաւ Տենեկոս տարուեցաւ, Տրոյիոյ ծովեզերքին դիմաց: Բայց կ'երենայ թէ հոն ալ իր բանտապանաց շատ նեղութիւն տուաւ, որ նոյն տարին Սամոթրակէ տարին զինքը թրակիոյ դիմաց: Այս կողմէս մէջն է որ Շամբուազոյ գտաւ մօտերս՝ ցուկածէ վիթխարի պատուանդանն Յաղթութեան արձանին, զոր ինքն իսկ տարած էր՝ Պարիս. և հիմա Լուրի թանգարանին կարիատեան արձանաց որահր դրուած է: Այս նոր բանտէն ալ Եղոտանդին ջանաց փախել: Ամեն մէկ փախստեան փորձերուն՝

պահտպանք ալ աւելի խտրութեամբ կը հրակէին վրան, և հաւանականաբար կը չարչարէին ալ. որով բոլորովին յուսահատած, յանդգնագոյն փախստեան մը մէջ՝ սուսերակիր Նիկետասն սպաննեց, որ իր շանտապանաց զխաւորն էր. այն ժամանակ իսկոյն զինքը կտոր կտոր բրին: Գերութիւնը երկու տարի չէր տևած: Իր հօրաքեռայրն Եղոտանդին Պորփիւռոժէն՝ փառաւոր յուղարկաւորութիւն մը ընել տուաւ, ու իւր հօրը Ռոմանոս կայսեր շինել տուած վանքին մէջ թաղել տուաւ, ուր որ արդէն թաղուած էր նոյն Ռոմանոսի առաջին կինն Հեղինէ:

Շարայարեյի

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՅԻՏԱԼԻԱ

ՎԵՆԵՑԻԱ ՄԱՆՆԱԲԵՐԶՈՒԹՅՈՒՆ

(Տես յէջ 375)

Նախկին նկարիչք. — Յովնանէս Բեյլինի. — Կարպակիոս :

Պեղաբուստից ակադեմիային մէջ կայ հաւաքածոյ մը ամենէն աւելի հին նկարչաց: Մեծ պատկեր մը միայն քաժան մամբք, 1380ին նկարուած, բոլորովին անհարթ, կը ցուցնէ նկարչութեան սկզբնաւորութիւնը. նոր արուեստն այս տեղ, ինչպէս նաև այլուր, բիւզանդական աւանդութիւններէն առեր է իրեն ծագումը: Նա ուշ կ'երեւի, շատ աւելի ուշ քան կանխահաւ և ուշիմ Տոսկանիոյ մէջ: Յիբաւի, Ժի. դաբու մէջ, կը հանդիպինք Սեմիոսկոպի մը, Գուարիէնտոյի մը, որք Պատուիոնի մէջ հիմնուած շխտտոյի դպրոցին. անշնան աշակերտքն են, բայց նախկին ազգային նկարչիները գտնելու համար հարկ է երթալ մինչև հետեւեալ դարու կէտերը: Այն ժամանակ Մուրանոյի մէջ կ'ապրէր արուեստաւորաց ընտանիք մը, վիլյարինիք: Արդէն ամենէն աւելի հնոյն՝ Անտոն նկարչին զործոց մէջ կը տեսնուին վենետիկեան ճաշակի սկզբնաւորներն, ծերունեաց քանի մը խոշոր մօրուքներ և ճաղատ գլուխներ, թաթաւած գոյներով վարդագոյն և կանաչի զարնոզ գեղեցիկ ասուեղէնք, գիրակ փաթեթի հրեշտակներ, լեցուն այտերով Տիրամօր պատկերներ: Իրմէն վերջը, իւր եղբայրն Բարթոլոմէոս, անշուշտ Պատուիոնի դպրոցին մէջ սովորած, վայրկի մը նկարչութեան մէջ

րիչները գտնելու համար հարկ է երթալ մինչև հետեւեալ դարու կէտերը: Այն ժամանակ Մուրանոյի մէջ կ'ապրէր արուեստաւորաց ընտանիք մը, վիլյարինիք: Արդէն ամենէն աւելի հնոյն՝ Անտոն նկարչին զործոց մէջ կը տեսնուին վենետիկեան ճաշակի սկզբնաւորներն, ծերունեաց քանի մը խոշոր մօրուքներ և ճաղատ գլուխներ, թաթաւած գոյներով վարդագոյն և կանաչի զարնոզ գեղեցիկ ասուեղէնք, գիրակ փաթեթի հրեշտակներ, լեցուն այտերով Տիրամօր պատկերներ: Իրմէն վերջը, իւր եղբայրն Բարթոլոմէոս, անշուշտ Պատուիոնի դպրոցին մէջ սովորած, վայրկի մը նկարչութեան մէջ

կ'երեւցնէ չոր քանդակը և ոսկրուտ գէմ-
քերը. քայց թէ՛ իրեն և թէ՛ այլոց ձե-
ռագործաց մէջ արդէն կ'ընթացնէ ճոխ գոյ-
ներու ճաշակն: Արուեստի այս նախաստեղծ-
կէն դուրս ելնելով, մարդու աչքերն տա-
կաւին կ'ըստին իրենց քով լի և բուռն
զգացում մը, զոր նկարչութեան ուրիշ ա-
րուեստանոցը ի Սիենա և ի փլորենտիա,
չեն տար, և եթէ շարունակուի այն, կը
գտնենք մի և նոյն զգացումը, դեռ աւելի
ճոխ, այս խանգարուած ժամանակին վար-
պետաց առջեւ, որք են՝ Յովհաննէս Բելլինի
և Կարպակիոն:

Արեւայից եկեղեցւոյն մէջ Յովհաննէս
Բելլինիի նկար մը տեսայ, որ Պերուզինայ
պատկերին պէս, հրաշակերտ մը կը թուի ինձ
ճշմարիտ կրօնական արուեստի: Մատարն մը
խորը խորանին վրայ, ոսկեղէն փոքրիկ
ճարտարապետութեան մը մէջ, սուրբ Կոյսն
մեծ կապտագոյն կրկնոցի մը մէջ ամփո-
փուած՝ բազմեր է դահի մը վրայ: Հեզ և
պարզ գեղունայ մը պէս նա բարի է և ան-
կեղծ: Իսկ ուրիշ քով կարճ զգեստով երկու
փոքրիկ հրեշտակներ եկեղեցւոյ դպիրը կը
թուին, և իրենց գիրուկ և մանկական ազ-
գրոններն առողջ մարմնոյ ամենէն գեղեցիկ
զոյնն ունին: Երկու կողմերը, խորշերուն
մէջ, կան երկու զոյգ օւլերեր, անշարժ ան-
ձինք, կրօնաւորի և եպիսկոպոսի զգեստով,
միշտ սուրբ վրայ կանգուն կեցած՝ նախա-
կան դիրքով, որոնք իրական գէմքեր են և
կը յիշեցնեն Ալբրիական ծովու պղնձագոյն
ձկնորսները: Բնոր այս գէմքերն ժամանա-
կաւ ապրեր են. հաւատացեալն որ ծունր կը
դնէր նոցա առջեւ, կը նշմարէ հոն այն դի-
մազծերը զորս տեսեր էր իրեն շուրջը, իսկ
նաակին և փողոցներուն մէջ, ծովային հող-
մով չորցած գէմքերու կարծիք և թուի գոյնը,
խոնաւ օդոյ մէջ մեծցած գեղահասակ աղ-
ջրկանց թանձր կենդանի մարմինը, զամս-
կեան կտաւէ շուրջաւ բարձրաստիճան ե-
կեղեցականին օր զլուի կը կենար թափո-
ներու, փոքրիկ մերկ արունքներն մանկանց՝
որք իրիկունը խեղճփառներ կ'օրսային: Նա
չէր կարող չհաւատալ անոնց. այսպիսի տե-
ղական և այսպիսի կատարեալ ճշմարտութիւն

մը դինքն ի ցնորս կ'առաջնորդէ: Սա-
կայն գերագոյն և փառաւոր աշխարհի երե-
ւոյթն էր այս: Այս անձնաւորութիւնը բնա-
յին շարժիք, երազի մէջ տեսնուած կերպա-
քանաց նման իրենց գէմքերն խաղաղ և աշ-
քերինն սեւեռած են: Նկարուած որմնաորդ
մը, ոսկում և կարմրով բանուած, դէպ ի
խոր կ'երթայ սուրբ Կուսին ետեւը՝ ինչպէս
երեւակայեալ արքայութեան երկայնում մը-
այս կերպով այլարանական ճարտարապետու-
թիւնն կը կատարելագործէ իրական ճարտա-
րական կրթութիւնը, և մարմարինն վրայ ոսկե-
դինիկ սուրբ հաղորդութեան խորհուրդն,
պսակեալ ճառագայթիւր և փառօք, է մուտ-
քըն գերբնական աշխարհին՝ որ կէս մը կը
բացուի անոր ետեւի կողմը:

Եթէ դիտուին տկարեմիոյ մէջ զտուող
Յովհաննէս Բելլինիի և իւր ժամանակա-
կցաց ուրիշ պատկերներն, պիտի տեսնուի որ
վնեւտեան նկարչութիւնն, բոլորովին ի-
րեն յատուկ շաղի մը հետեւելով, մի և
նոյն չափով և կերպով յատուկ կ'երթայ, ինչ-
պէս որ բովանդակ իտալիոյ մէջ: Յա ինչ-
պէս հոս, նոյնպէս և այլուր, դուրս կ'երնէ
պատարագամատոյցէն և միտինէն, և կը
համապատասխանէ ի սկզբան ամենայն ճիշտ-
առնէական զգացմանց. յետոյ, աստիճանա-
բար, մարմնաւոր գեղեցիկ կենաց զգացումն
մտուց խորանի շրջանակաց մէջ կորովի և
ստուղջ մարմիններ, որոնք փոխ առնուած էին
շրջակայ ցնութիւնէն. և զարմացմամբ կը տես-
նուին անշարժ արտայայտութիւնք և կրօնական
գիմազներ որք կը տեսնէ կայտաւ կերպարանաց
վրայ, յորտ կը շրջի երիտասարդական ա-
րին մը և զոր կը պահէ անարատ խառ-
նուած մը: Երկին ռզիններու և կրկին՝ ժա-
մանակաց խառնուրդն է այս, մին քրիստո-
նեայ՝ որ կը ջնջուի, միւսն հեթանոս՝ որ կը
հատաւորուի իւր ազգեցութեան մէջ: Բայց
այս ընդհանուր նմանութեանց վրայ կը ծը-
քապուրին վնեւտեան մէջ որոշիչ գծեր: Անձ-
նաւորութիւնք կ'ընթացնեն կրկին գրեթէ կեն-
դանայն կամ իրականին վրայէն, նուազ
այլափոխութեամբ զստական կամ խորհրդական
զգացումէն, նուազ յատկէք քան ի Պերու-
սիա, նուազ արեւուական քան ի Փլորեն:

տիւս. նորա ոչ այնքան մտաց և սրտի հետ կը խօսին՝ որքան զգայարանաց։ Նորա աւելի շտաով կը ճանչցուն թէ մարդիկ են և աւելի հաճոյք կ'ազգեն աչաց։ Սաստիկ և կենդանի գոյներ կը գունաւորեն իրենց մկանքները և իրենց զէմքը. փոքրիկ մանկանց ուսոց և ազգրներուն վրայի կենդանի միտն արդէն կակուղ է. պայծառ դատանկարք կ'ընկղմին շատ խորը՝ զուտ ցատքեցնելու համար անձնաւորութեանց թանձր գոյնը. սուրբերն կարգաւ շարուած են օտար նշանի շրտ կողմը այլեւայլ դիրքերով, զորս չէին գիտեր ուրիշ նախնական դպրոցաց միաձեւ թափօրքն։ Չանագանութիւն և հաճոյք սիրող ազգային ոգին, իւր եռանդեան և հաւատոց սաստկութեան մէջ, կ'երեւցնէ ժպիտ մը։ Այս նկատմամբ չկայ բան մը որ այնչափ աչքի դարնէ, ինչպէս կարպակիտի ուժ պատկերանք վարուց սրբունի Որոշայի աւանային ինչ կայ հոն, և նախ և առաջ ևս սաստկան պատկերաւանդաճող անյաջողութիւնն։ Նա չի գիտեր դատանկարի կէտը և մերկութիւնը. իւր ծառերով շրջապատուած քաւածայտերն սաղմոսարանէ մը դուրս ելած կը թուին. շատ անգամ իւր ծառերն երկաթեայ թիթեղի ձեւով ջրգեղուած և կտրուտուած են. շրտն մը վրայ խաղաւծ իւր տասն հազար մարտիրոսքն՝ հին խորհրդոյ մը զէմքերուն նման այլանշակք են. կը տեսնուի թէ նա փլուրենտիոյ մէջ չէ ապրած, և բնական առակայքը չէ ուսումնասիրած Պաւղոս Ուշեղոյի հետ, ինչպէս նաև մարդկային անգամները և մկանքը՝ Պոլլայիւրոյի հետ։ Միւս կողմանէ, նորա նկարող մէջ կը տեսնուին այն միջնադարեան ամենէն աւելի համեստ կերպարանքներն և չափազանց կատարելութիւնը, այն կատարեալ անկեղծութիւնը, քրիստոնէական գիտակցութեան այն ծաղիկն, զոր հետագայ դարն՝ աւելի զգայաւոր և աւելի անհարթ՝ կը կոխկըտէ իւր բուն յուզմանց մէջ։ Սրբունին և իւր նշանուածն, իրենց վայրահակ շէկ երկայն մագերուն ներքեւ, առասպելայօգ

գրոյցներու անձնաւորութեանց նման լուրջ և սրտաշարժ են։ Կը տեսնուի նա մերթ նիրհած՝ որ իւր մարտիրոսութեան աւետիսը կ'ընդունի հրեշտակէն, մերթ իւր ամուսնոյն հետ ծունր դրած քահանայապետին օրհնութիւնը ընդունելու համար, մերթ յափշտակուած ի փառս՝ զլուսներու հոծ և թանձր հունձքի մը վերեւ։ Ուրիշ պատկերի մը մէջ, կ'երեւի նա սրբունի Աննայի և երկու ծերունի սրբոց հետ ի միասին՝ որք կը զրկեն զիրար. անկարելի է երեւակայել աւելի բարեպարիշտ և հեզուկ կերպարանքներ. նա՛, ազգոյն և անոյ՜ զուրկ քիչ մը խոնարհած, իւր սիրուն ձեռքացը մէջ բռներ է զօշակ մը և դալար արմատնույ ձիւղ մը. իւր մետաքսեայ մագերէն կը սահին կ'իջնեն իւր երկայն պարեգօտին կուսական կապուտակին վրայ, արքայական կրկնոց մը կը քօղարկէ զինքը իւր ոսկեգօծ երկինքանգնեղով. ոտու գիւ սրբունի մ'է սա, և միջնադարեան պարագութիւնն, խոնարհութիւնն և փափկութիւնն կը փայլին իւր շարժուածքին և նայուածքին մէջ։ Ահաւասիկ այդպի ինչ դարուն և երկրի մասին։ Այս նկարներն տեսարաններ են հետաքրքրական սովորութիւն և ձոն դարապարանքներ։ Արուեստաւորն, ինչպէս աւելի վերջը իւր հռչակաւոր յաջողքն է ցոյց կը դնէ պատկերին մէջ ճարտարապետութիւններ, շէնքեր, կամարներ, ասղնագործ պատառներ, բով զարդարուած սրահներ, նաւեր, ժապաւինազարդ և փայլփուռ պարեգօտներ, հազուած անձանց թափօրքներ, այս ամենը փոքրիկ համեմատութեամբք. սակայն սոցա շքեղութիւնն և զանազանութիւնն գուշակել կու տան ապագայ ձեռագործները, ինչպէս որ գունաւորութիւնն գուշակել կու տայ պատկեր մը։ Եւ կատարողը կերպարանափոխութիւնը ցուցնելու համար, նոյն իսկ ինքն անգամ մը կատարեալ նկարութեան սահմանին մէջ կը մտնէ. կը տեսնենք զինքը որ իւր նախկին ցամաքութեանէն դուրս կ'ելնէ և որոշիչ և նոր ոճ մը կ'առնու. Մեծ սրահին մէջտեղը կայ ընծայաւոր Յիսուս մանկան. որ բնաւ իրենը պիտի չկարծուեր, եթէ իւր ձեռքով նշանակուած չլլար վրան (1510)։ Ոսկեայ միւսոններով զրուգուած

1. Պատկերք յամէ 1490 մինչև 1515:

մարմարիոնէ կամարակապ սրահի՝ մը ներքեւ կը տեսնուին գրեթէ բնականին չափ խոշոր անձինքներ, կատարեալ քանակով, գերազանց կատարելութեամբ, անթերի յօրինուածով մը, ասուերի և լուսոյ ամենէն գեղեցիկ աստիճանաբար նուազմանց մէջ. սուրբ կոյսն, երկու՝ դեռահասակ կանանց ընկերակցութեամբ, կը տանի իւր օրդին առ ժեռունին Սիմեօն. ստորեւ երկայն մագերծով երեք հրեշտակներ ջութակով և վիճով կը նուազեն։ Մարզկանց զլուխներուն և քանի մը թառեղինաց ծալքերուն մէջ եղած փայր ինչ անհարթութենէն պուրս, հին ոճն անհետացած է. անկէ ուրիշ բան մնացած չէ բայց միայն չափազանց սիրունութիւն մը փափկութեան և բարոյական քաղցրութեան, և առաջին անգամ՝ փայրիկ մանկանց կիսամերկ փարմինն կը ցուցնէ լուսով թափանցուած և անոգիւն մարմնոյ գեղեցկութիւնը։ Այս պատկերով մեծ նկարութեան ետքը արդէն անցուեր է, և կարպակիտի շուրջը, իրեն երիտասարդ ժամանակակիցն, Գիորգիօն է և Տիտիանոս, աւելի յառաջ մղեր են զայն։

Վենետիկեան աշխարհն յՁ դարուն մէջ. — Պատրիկական գոտոգոռիւնն. — Ազատ ախորժե. — Արեւոյնի աստեղի կեանքն — Արտեմիսի զգացումն. — Գունաւորիլ բնագոյմունք։

Նկարչութեան ծաղկած միջնադարը իմանալու համար, երբ փորձուի՝ ըստ յիշատակարանաց՝ մտաց առջեւ բերել վենետիկոյ մէջ պատրիկի մը կեանքը վերտասաներորդ դարու առաջին կիսուն, նախ և առաջ կը տեսնուի՝ ի նմա, և քան ամեն բան աւելի, գոռոգութեան ապահովութիւնը և մեծութիւնը։ Նա ինքզինքը հին Հռովմայեցաց յաջորդը կը համարի, և կը պնդէ, թէ ի բաց առեալ աշխարհակալութիւնքը, նա զանոնք պերագանցած է և դեռ կը գերազանցէ։ « Հռովմէական ազնուապետութեան

բոլանդակ նահանգաց մէջ՝ իտալիան զիտոյ է », իսկ կեսարներու ձեռք նուաճուած և բարբարոսաց ձեռք աւերուած իտալիոյ մէջ, վենետիկ է միայն ազատ մնացած քաղաքն և Գուրար, նա վերստին ձեռք կը բերէ լուրսիկն ժիւի իրմէն իլաւ ցամաքային նահանգները։ Իւր լճակքն և դաշնակցութիւնք կը պաշտպանեն զինքը կայսեր դէմ։ Թուրքն բնաւ կարող չի լինիր իւր իշխանութեան դպչելու, իսկ երեսէ, Կիպրոս, Կիւկլա, Կայք, Կորիկրա, Ալքրիականի ծովեղբերայք, իւր պահակապաններով պաշարուած, մինչեւ ծովուն ծայրը կը տարածեն իւր գերիշխանութիւնը։ Ներքը, « քան զայն աւելի կատարեալ բնաւ չէր եղած նա »։ Աշխարհի ոչ մի պետութեան մէջ չեն տեսնուիր « աւելի լաւագոյն օրէնքներ, աւելի ապահով հանգարտութիւն մը, աւելի ամբողջական միաձայնութիւն մը », և այս գեղեցիկ կարգաւորութեան մէջ որ միակն է տիեզերաց մէջ, « իրեն բնաւ չեն պակսիր քաջասիրտ և մեծահոգի անձինք »։ Մեծ տիրոջ մը գոռոգ անգարուութեամբ, Մարկոս Տրիփոն Գաբրիէլլոյ կը համարի, թէ պանծալի քաղաքն իւր յաջողութիւնը պարտական է իւր ազնուապետական կառավարութեան, և « թէ խորհրդաւորանի փակումն զինքը այնպիսի մեծութեան մը հասցը՝ որուն բնաւ հասած չէր առաջ »։ Ըստ իրեն, քուէ չունեցող քաղաքացիքն՝ միայն աննշան մարդիկներ էին, նաւաւարք, հպատակք, ծառայք։ Իսկ ոմանք եթէ ապագայի մէջ հարուստ և մեծ եղած են, պետութեան թոյլտուութեամբ եղեր է, որ զանոնք իւր պաշտպանութեան ներքեւ առեր է. այժմ իսկ նոքա պաշտպանեալք են, իրենք իրաւունք չունին. պաշտպանեալք և ստակակներ, նոքա շատ եղանակ են իրենց շնորհուած հովանաւորութեամբ։ Մի միայն օրինաւոր տեսքն « են երեք հազար ազնուական մարդիկք, տեսք քաղաքն և բովանդակ պետութեան ցամաքի և ծովու վրայ »։ Պետութիւնն իրենց կը վերաբերի. ինչպէս երբեմն Հռովմայ պատրիկներն, սոքա տեսք են տէրութեան, և իրենց վարչութեան իմաստութիւնն կը հաստատէ իրենց իրաւանց ամբողջութիւնը։ Փիլ վերջը, պերճասերն կը

1. Դոմադոյ Յանոսի, Վիկտորի Հասարակութեան Բիւն (Տրամախոսութիւնք)։

նկարագրէ, հայրենասիրական հանդերձ մը, սահմանադրութեան տնտեսութիւնը և քաղաքին գրամական մուտքերը, իշխանութեանց կարգը և աստեակալաց ընտրութիւնը, հասարակաց եկամտին մէկուկէս միւլիոն սկուզները, ցամաք երկրի նորանոր ամրոցները և զինարանի զէնքերը: Իսկ լըբ-Ղութեամբ, իւր վեհանձնութեամբ, իւր խօսքի ազնուութեամբ իբրև հին քաղաքացի մը կը համարուի նա: Յիւրախ, իւր բարեկամներն զինքը կը համեմատեն Ատտիկոսի հետ. սակայն նա քաղաքավարութեամբ կը մերժէ այս անունը և կը յայտարարէ, թէ որչափ որ Ատտիկոսի պէս հրաժարեցաւ ինքն գործերէն, այլ այս բանն տարբեր շարժառիթով մ'եղաւ, բոլորովին պատուաւոր առ իւր քաղաքն. վասն զի Ատտիկոսի հրաժարիլն բարի քաղաքացեաց անկարողութեան և Հռովմայ անկման պատճառաւ եղաւ, մինչդեռ իրենին պատճառն է քաղաքութիւն կարող մարդկանց և յաղորդիւնն վէնեաւ, կոյ: Այսպէս խօսակցութիւնն կը շարունակուի ազնուական քաղաքավարութեամբ, գեղեցիկ զարժուածներով և հաստատուն պատճառաբանութեամբ. իբրեւ թատրոն կը ծառայէ Պատուիոնի մէջ Բեմբոյի դատիկոնն, և ընթերցողն կ'երեւակայէ վերածնութեան այդ բարձր սրահները, զարդարուած կիսանդրիներով, ձեռագիրներով և անօթներով, ուր նորէն կը գտնուէին հին հեթանոսութեան և հայրենասիրութեան մեծութիւնքն, Կիկերոնեան ճարտասանութեան, արուեստակեալ յստակաբանութեան և քաղաքավարութեան հետ: Ինչպէս կը զուարճանան մեր պերճասէրքն: Անոնց մէջ լուրջեր կը գտնուին, եւ կ'ուզեմ հաւատալ. բայց վենեական մէջ ապերկուեղանակն շատ անաչառ չէ: Այս միջոցիս մէջ, ամենէն աւելի աչքի զարնող անձն է Արետին, բողի որդի մը, անկելանոցի մէջ ծնած, արուեստափէ հացկատակ և ուսուցչապետ արծաթաքաղութեան, որ զրպարտութեամբ և շողորդութեամբ, անամօթ նըւագներով և անհամեստ խօսակցութեամբ, աշխարհահռչակ կը հանդիսանայ ամեն տեղ, Թթանաստուն հազար սկուզ կը շրթէ Եւրոպոյ մեծամեծներէն, ինքզինքը կ'անուա-

նէ և պատիժ իշխանաց ն, և իւր սուռցիկ և թոյլ ոճը՝ մարդկային հոգոյ հրաշալիքներէն միայն տեղ անցընել կու տայ: Նա բան մը չունի, և փառաւորապէս կ'ապրի իրեն արեւած արծաթով կամ իրեն տառապանքաւ անուած պարգեւներով: Առաւօտէն սկսեալ, Մեծ ջրանցի վրայ գտնող իւր պալատան մէջ, թախանձողք և շողորդութք կը լնուն նախառնեակը: և Այնքան տեարք, կ'ըսէ նա, շարունակ գլուխ կը յոգնեցնեն իրենց այցելութեամբք, որոց ոսից շփմամբ մաշած են իմ սանդուխներս, ինչպէս Էդուարտիոնի քարայտառն յաղթանակ կառաց անխնեւով: Չեմ կարծեր, թէ Հռովմ տեսած ըլլայ ազգաց և լեզուաց այսպիսի մեծ խառնուրդ մը, որ կը տեսնուի իմ տանս մէջ: Իմ տունս կու գան թրքեր, Հոնայք, Հոդկաստանցիք, Գաղղիացիք, Սպանիացիք, Գերմանացիք. իսկ իտալացուց զաւով կրնաք երթալ թէ մըքան կարելի են ըլլալ. հասարակ ժողովրդեան վրայօք խօք անգամ չեմ շնորհ: անկարելի է զիս տեսնել առանց կրօնաւորաց և քահանայից՝ որոնք միշտ իմ չորս կողմս են, ... ես աշխարհի քարտուղարն եմ»: Մեծամեծք, բարձրաստիճան եկեղեցականք, արուեստաւորք զինքը կը մեծարեն. իրեն կը բերեն հին դրամներ, ոսկեղէն մանեակներ, թաւշայ վերարկու մը, պատկեր մը, հինգ հարիւր սկուզի քսակներ, ակաղեմիոյ վկայագիրներ: Սպիտակ մարմարիոնէ իւր կիսանդրին, Տիտիանոսի ձեռք շինուած իւր կենդանադրն, ոսկեայ, անագապղնձէ և արծաթէ մետաղներն՝ որոնք զինքը կը ներկայացնեն, այցելուաց աչաց առջեւ կը գնեն իւր լիբը և անանական գիմալը: Հոն կը տեսնուի նա պատկազարդ, զգեցած կայսերական երկայն պարեգտար և բազմած բարձր գահի մը վրայ՝ կ'ընդունի ժողովրդոց մեծաբանքը և ընծայքը: Նա ժողովրդական է և հետամուտ նորաձեւութեան: « Ես կը տեսնեմ, կ'ըսէ նա, իմ կենդանադրս պալատներու ձախատուց վրայ. կը գտնեմ զայն օտարներու

1. Նամոսկաի, հոտոր Ա, էջ 206: Եկա է վենետիկ յամիս 1527:

տուփերուն վրայ, հայելներու զորդարանաց վրայ, հին խեցեղէն սկաւառակներու վրայ, ինչպէս Աղեքսանդրի, Եսեսարու և Սկիպիոնի կենդանագիրներն : Դարձեալ, պէտք էք գիտնալ թէ Մուրանոյի մէջ բիրեղեայ աւնօթի տեսակ մ'ալ կը կոչուի Արետիմ : Զիբրու տեսակ մը կը կոչուի Արետին, ի յիշատակ ձեռն մը՝ զոր ետ ընդունեցայ Եղեւմէս քահանայապետէն և ընծայեցի փրեղեւրիկ զգոնն : Մեծ Զրանցի վրայ իմ բնականօրէն տանն կողերէն մին թըլոյ թուական եւս Արետինի տնունը կը կրէ : Կ'ըսուի Արետինեան ոճ, որոյ վրայօք թո՛ղ ճաթին իմաստակը դժկամակութենէն : Իմ օտնեկաւսան կամ տան մէջ ծառայող կիներէն եւրեքն, որոնք զիս թողուցին տիկին ըլլալու համար, կոչուեցան Նոյնպէս Արետինք : Այսօրէն Պառարկայ թեւարկութեամբ պաշտպալնուած է տնած, նա կը վայելէ, ոչ թէ զգուշութեամբ և զազանապէտ, այլ խափա և համարձակ : « Մոսինք, ապրինք, խմենք զով զով և... իբրեւ ազատ մարդկներ » — « Ես ազատ մարդ մ'եմ », կ'ըսէ նա ստեպտայ բանս կը նշանակէ, թէ նա ինչ որ կ'ուզէ կ'ընէ և բոլոր իւր զգայարանաց ճարակ կու տայ : Այս ժամանակիս մէջ, Զիբրն զեռ կոշտ են և մկանքն զօրաւոր. եօթնեւտասներորդ՝ դարու վերջն օտլօրոյթք պիտի փոխուին ցրտութեան կամ արուեստակութեան : Այս միջոցիս մէջ, մշակեան ցանկութիւնք աւելի անյազք են քան թէ փափուկք. Աստղիկն՝ զոր մեծամեծ նկարիչք մերկամարմին կը ներկայացնեն կտաւներու վրայ՝ այրական իրան մ'ունի և հաստատուն նայուածք մը. հեղտութիւնն, աստիկ և համարձակ, բնաւ տեղի չի տար փափուկութեան և նրբութեան : Արետին եղած է թափառական և զինուոր, և իւր հանդերձերն զայդ կը զգան : Մեծ հացկերոյթ կ'ընեն աւնոր տունը. « քահանայերկու կանայք կան՝ իւր տան մէջ, երբեմն իրենց փոքրիկ կաթնկեր տղոցմով ի միասին » : Երբութիւնս և անկարգութիւնն անընդհատ են հոն : Վեհանձն է նա իբրեւ զօղ, և եթէ նա կ'առնու, կը թողու ևս որ առնուն : « Կրկնապատկեցէք ինձ

իմ թողակս : հինգ հարիւր սկուղ. երբ ես ասկէ հազար տնգամ՝ ալ աւելի ունենամ, նեղութեան մէջ պիտի ըլլամ : Ամենքն առ իս կու գան, իբր թէ ես ըլլայի արքունի գանձուտէրն : Եթէ աղքատ աղջիկ մը ծնանի, իմ առնա ծախք կ'ընէ : Եթէ մէկն բանս գրուի, ես կը հոգամ իւր ամեն բանը : Առանց հանգերձանաց զինուորք, դժբախտ օտարականք, բազմութիւն մը թափառալըիկ ասպետաց կու գան իմ տանս մէջ հանգիստ առնելու : Երկու ամիս չկայ, երիտաւարդ մը վերաւարած ըլլալով իմ շրջակայիցս մէջ, իմ սեւեռակներէս միոյն մէջ բերուեցաւ » : Իւր ծառայք զինքը կը կողոպտեն : Ամենայն ինչ խռոնափնոր է այս բաց տան մէջ, աւնօթք, կիսանդրիք, նախագիծք, շարիւղք և վերարկուք՝ որոնք իրեն կ'ընծայուին, Կիւպրոսի գինիներ, թղարաղք, այծեմունք և նապաստակք՝ զորո իրեն կը զրկեն, սեխք և խաղողք զորս նա ինքն կը գնէ երեկոյեան հացկերոյթի համար : Նա աղէկ կ'ուտէ, լաւ կը խմէ, և իւր մարմարեայ որահը կը թնդացնէ իւր զուարթ աղաղակներովն : Եղբաները կը հասնին. արոնք « իսկոյն բռնուած, և իսկոյն կը խորովուին. ես թողուցի իմ երգս ի պատիւ նապաստակաց և սկսայ երգել թունոց զովութիւնքը : Իմ աղանիւ բարեկամս Տիտիանոս, ակնարկ մը տալով այս ժողովարամ կենդանեաց, սկսաւ ինչ ծի հետ ի միասին երգել երկնայն Մեծացուցեք երգը զոր ես սկսեր էի » : Նշած լեաց այս երաժշտութեան հետ կը միանայ միւսն : Հոյակաւոր երգչուհին փրանկիսկինա իւր հիւրերէն մին է..... « Ես կ'ուզեմ, կ'ըսէ նա՝ թէ այն տեղ ուր որ կը պակսի իմ պնակներուս համե թո՛ղ երեւին հոն քո երաժշտութեանդ քաղցրութիւնքն » : Անհամեստ կանայքն անոնց քոֆն են հոս : Նա զրքեր զրեց իրենց զօրածութեան համար և անոնց ուսոյց իրենց արուեստին՝ կատարեւ

1. Թուղթ առ տէր Լուի Սորբան, 1662, հա. Բ, էջ 258 :

2. Պարսկա-թուրքական. — Թուղթք առ Զափուլիս և Կո. Զափուստ :

լազործութիւնները : Նա զանոնք կ'ընդունի , զանոնք կը փայփայէ , իրենց կը գրէ , և զանոնք մէկտեղ կը ժողովէ : Առաւատը , իւր այցեւորները շտաով մը ճամբելէն վերջը , երբոր սթափելու համար Սանտովինոյի և Տիտիա-նոսի արուեստանոցը չերթար , այն ժամանակ կ'ենէն նա զործաւոր աղկանց քով , անոնց և քանի մը դրամ ո' կու տայ , և նոյնպէս անոնց կարել կու տայ և թաշկինակներ , շուկաներ , շապիկներ , օրական հացը շահեցր-նելու համար անոնց » : Այս արուեստի հա-մար , նա իւր քով առաւ և պաշտօնի վրայ դրաւ վեց դեռահասակ կանայք , որոնք կը կոչուին Արետիք , կանանոց առանց փակա-նաց , ուր փախուսող , կոխը , խառնակութիւնք ահագին աղմուկ մը կը հանեն : Երեսուեւ տարի ապրեցաւ նա այսպէս , երբեմն զաւազանով ծե-ծուած , այլ միշտ թռչակ սամանուած իրեն , բնտանի անիւնէն աւելի մեծամեծաց , ընդու-նելով եպիսկոպոսէ մը մուծ կապոյտ կօշիկներ իւր տիկնանց համար , ընկեր Տիտիանոսի , Տիտտրետտոյի և Սանտովինոյի : Գեռ աւելին կայ . Արետիքի զպրոց կը շինէ , նա ունի իւր նմանողները՝ նոյնպէս իրեն պէս հաց-կալուս և զազրախօս , Գոնի , Գոլչէ , Նիկո-ղայոս փրանկոյ իւր քարտապարն և իւր թշնամին , հեղինակ Պրիսպեան երգաց , որ և կախադանաւ մեռաւ ի Հոռով : Այսպէս ծաղկեցաւ ի վերետիկ խեղկատա-կութեանց և անառակութեանց մատենագրու-թիւն մը , որ Պարաբոսկոյի փաղաքական խօսքերով չափաւորուած , նորէն երեւան պիտի գայ Բափկոյի նուազաց հետ : Դատեցեք ընթերցողները զրբէն , և հիւրերը բնակա-րանէն : Այս հարեւանցի տեսութեամբ կը տեսնուի կէս մը մարդկանց ներքին բնա-դրոյմը , որով նկարիչը առ մեզ հասուցին զգալի դէմքը , և հոն խառն կ'երեւին գլխաւոր զծաղրութիւնք՝ որը կ'արտայայտեն ժամա-նակակից արուեստը , ամբարտաւան մեծու-թիւնը՝ որ կը վայելէ այսպիսի հասարակա-պետութեան մը ընդունելի եղած տեսաց , անասնական և բեղմնաւոր ազգութիւնն որ երկարակեանց եղաւ ալրական զործովն , պեր-ճաւոր և անամօթ զգայասիրութիւնն , որ դէ-զաղեզ հարստութեամբ և որոշիչ ապահովու-

թեամբ ունեցած , ինքզինքը ի ջրցց կը դնէ և կը վայելէ երկնքի բոլոր պայծառութիւնը , կէտ մը կը մնայ , այն իսկ է արուեստի զգացումն : Զայս կը գտնեն ամեն տեղ ի վերետիկ այն ժամանակին մէջ , առ առան-ձնականո , պետական մեծամեծ ընկերու-թեանց մէջ , միջնակարգ մարդկանց քով , մինչեւ իսկ այն կոշտ և պարզ բնաւորութեանց մէջ , որոնք Արետիքի պէս , ուրիշ բանի համար ծնած չեն թուիր , բայց եթէ ուրախութեան խնջոյք ընելու և ուրիշը կ'ընելու համար : Ներքին ազնուականութենէն ինչ որ կը մնայ իրենց՝ այս կողմանէ յերեւան կ'ենէն : Իրենց անամօթութիւնն և իրենց համարձակութիւնն դուրս կը յարմարին լրբութեան և բռնութեան գեղեցկացած պատկերին հետ . նորա իրենց կորովի և համարձակ բնազգ-մանց յարմար սնունդ մը կը գտնեն մկենդ հակայից մէջ , յորդառատ մերկ գեղեցկու-թեանց մէջ , նկարներու ճարտարապետական և շուայլ շքեղութեան մէջ : Բարոյական նուաստութիւնն չի մերժեց ճնաւ զգայական փափկութիւնը . ընդհակառակն , նա անոր ա-զատ ասպարէզ մը բացաւ , և մարդն մի կողմէն միայն ամբողջովին խոնարհած աւելի յարմար եղաւ իւր հաճոյից երփներանգները բաժնելու : Արետիք մեծարանոց կը խոնարհի Միլիչէ-Անդելոսի աջեւ . նա իրմէն ուրիշ բան չի խնդրեր , բայց միայն իւր ուրուա-գրեւէն մին « իւր կենաց մէջ անով զուարճա-նալու համար և իւր հեռ զայն գերեզման ի ջնցնելու » : Տիտիանոսի հետ նա լաւ բա-րեկամ է , բնական և պարզ . իւր զարմանքն և իւր ճաշակի անկեղծք են : Գոյնի վրայ կը խօսի նա նոյն իսկ Տիտիանոսի արժա-նի ճշգլութեամբ և ազգու կենդանութեամբ մը : « Տէր , կ'ըսէ նա անոր՝ , սիրելի զործակիցս , իմ սովորութեանս հակառակ , այսօր ես միմակ ճաշեցի կամ մանաւանդ ընկերութեամբ նեղութեանց այս չորեքօրեայ ջերմի՝ որ չի թողուր ինձ ոչ մի կերակուրի

1. Գիրք Գ. էջ 49 : Տես Պ. Շառլի գեղեցիկ ու-սումնասիրութիւն մը Արետիքի վրայ , Ուսումնասիր-թիւն վերջնականից Գոյնի վրայ :

համե առնուլ. սեպանէն ելայ, կշտացած յուսահատ ձանձրութենէն՝ որով հոն նստեր էի. յետոյ, թեւս դնելով պատուհանի պըսակի սկաւառակին վրայ, և թողլով որ գէպի վեր երթայ կուրծքս և գրեթէ բովանդակ մնացած մասը իմ անձինս, սկսայ դիտել անթիւ նաւակներու հրաշալի տեսարանը, որոնք օտարականներով և վենետիկեցիներով լեցուած, կը զուարթացնեն ոչ միայն ընթերակայքը, այլ նաև Մեծ ջրանցր... Յանկարծ, ահա երկու գոնդոլ՝ զորս կը թիաւ վարէին անուանի նաւաւարք՝ արագութեամբ իրարու հետ կը մրցին, և հասարակութեան գոսանք մը կը կազմեն: Ես ալ շատ հաճոյք զգացի դիտելով բազմութիւնը՝ որ այս զուարճութիւնը տեսնելու համար կեցեր էր Ռիպալոյի կամըրլին վրայ, Կամըրլինգներու ժողովներաց վրայ, ի Ձինարանն, յանցա Ս. Սոփիայի և Տանն Մոստոյի: Եւ մինչդեռ երկու կողմերէն ամբոխն կ'երթար իւրաքանչիւրն իւր ճամբով ուրախալից ծափահարութեամբք, ես աչքերս երկինք կը դարձնեմ՝ ինքն իրեն անհանգիստ մարդու մը պէս, որ չի գիտեր ինչ ընէ իւր միտքը և իւր մտածութիւնքը: Այս երկինքն Աստուծոյ ստեղծութիւնն հետէ՝ բնաւ գեղեցկացած չէր ստուերաց և լուսոյ այսպիսի սիրուն նկարչութեամբ մը: Օյն այնպիսի էր, որպիսի կ'ուզէին որ ըլլայ նախանձորդն Տիտիանոսի... վանդի նոքա յեն կարող Տիտիանոս լինել... նախ և առաջ շէնքերն, որոնք՝ ստոյգ քարէ ըլլալով հանդերձ, դարձեալ արուեստաւորի ձեռքը այլակերպուած նիւթ մը կ'երևին, յետոյ լոյսն՝ որ ինչ ինչ տեղեր մաքուր է և կենսական, ուրիշ տեղեր ալ պղտորուած և աղօտացած: Դիտեցէք դարձեալ ուրիշ հրա-

շալիք մը, թանձր և խոնաւ ամպերը, որոնք զխաւոր յատակին վրայ կ'իջնէին մինչեւ շէնքերուն տանիքները, և վերջընթերին վրայ կ'ընկղմէին անոնց ետեւի կողմը մինչեւ իրենց կոյտին մէջտեղը: Քաղաքի անկողմն խանգարուած գոյն մ'ունէր՝ կախուած սեւա գորշաթուխ գոյնի մը մէջ: Ես կը զմայլէի պէսպէս գունոց վրայ, զորս այս ամպերն կը սփռէին աչաց առջեւ, որոց մերձաւորագոյնքն արեգակնային վառարանի բոցերով պայծառացած, և հեռաւորքն կարմրացած էին ոչ այնքան սաստիկ զինջարակով մը: Ո՛հ, վերջինի ինչ գեղեցիկ հարուածք՝ որոնք այս կողմէն կը գունաւորէին օդը, և զայն պաշտոնեւ ետեւի կողմը կը տանէին, ինչպէս որ կ'ընէ Տիտիանոս իւր գաշտանկարուց մէջ: Մի քանի մասանց մէջ կ'երեւէր կապոյտ կանաչութիւն մը, միւսներուն մէջ կանաչ կապուտակութիւն մը, որոնք ստուգիւ խառնուեր էին քմահաճոյ գիւտով բնութեան, որ է՝ ուսուցիչ ուսուցչաց: Աստ եւս նոյն ինքն էր, որ պայծառ և մութ գոյներով, կը թաթաւէր կամ կը կանոնաւորէր ձեւերը ըստ իւր գաղափարին: Եւ ես որ գիտեմ, թէ ինչպէս քու վրձինդ քու հոգեղոյ հոգին է, ինքն իրենս գոչեցի երեք կամ չորս անգամ. — Տիտիանոս, ո՛ր ես դու ո՛ր — Հոս կը ճանչցուին վենետիկեան նկարչաց պատկերի յատակներն. ահաւասիկ Պ. Վերոնացոյ մեծամեծ սպիտակ ամպերն որք սիւնաբներու վերեւ կախուած անշարժ կը կենան. ահաւասիկ կապուտակ հեռաւորութիւնքն, անորոշ պայծառութեամբք բարսիտը երեւոյթն, Տիտիանոսի կարմրորակ և բոսորագեղ ջերմ ստուերքն:

Շարայարեւի

